

Csak a test fogoly

Frederick Delius

Malina János

Frederick Delius (1862–1934) a XIX. és a XX. század fordulójának jellegzetes, ugyanakkor nagyon is egyéni hangú poszt-wagneriánus zeneszerzője volt, Nietzsche követője, a magány és az elmúlás költője. Mestere volt a hangszerelésnek, a zenekari színeknek, s így szuggesztív zenéjéből hallgatója számára nem is annyira a rezignációra való hajlam emlékezetes, mint inkább természetfestésének érzékletessége és ereje, operáinak érzelemgazdag és érzéki atmoszférája. Delius ugyanis rajongva tisztelte a természetet, s maga az életet habzsoló, érzéki ember volt. Ez utóbbival függ össze, hogy fiatalon, húszas vagy harmincas éveiben szifilisz fertőzést kapott, s ő az utolsó jelentékeny komponista, aki ennek a betegségnek esett áldozatául.

Delius egy üzleti okokból az észak-angliai Bradfordba költöző német gyapjúkereskedő, Julius Delius tizennégy gyermekének egyike volt. Édesapja, mint kulturált és zeneértő ember, Bradford koncertéletének egyik motorjaként tevékenykedett, és otthonában látott vendégül olyan művészeket, mint Joachim József. Fiát azonban üzleti pályára szánta, s a költöttségeket nehezen viselő, de széles érdeklődésű és a zenei ismeretek elsajátításában fáradságot nem ismerő Frederick csak úgy tudott a maga számára szabad életmódot kicsikarni, hogy 1884-ben megfelelő apanázszt kért és kapott egy floridai narancstermelő farmon való gazdálkodáshoz. Az Egyesült Államokban eltöltött évek több szempontból is alapvetően fontosnak bizonyultak. A megismerkedés az amerikai Délel, az emberekkel, népzenevel, az atmoszférával, a tájakkal – s mindezek emléke egész élete során hatást gyakorol, felbukkan művészetében. Találkozása egy kiváló jacksonville-i zenésszel, Thomas F. Warddal meghatározó, zeneszerzőként a legtöbbet tőle tanulta. A harmadik lényeges eseménysor egyszerűen az Európába való visszatéréshez vezetett. Delius a narancsültetvényt teljességgel elhanyagolta, és Floridában, majd Virginiában és New Yorkban szabályos zenei

pályára lépett, először hegedűtanárként, majd orgonistaként. Mindez végül felmorzsolta édesapja ellenállását, és 1886-ban engedélyt kapott arra, hogy zeneszerzés-tanulmányokat folytasson a legpatinásabb német konzervatóriumban, Lipcsében.

A lipcsei főiskolán Delius nem érezte jól magát, viszont nagy lendülettel kezdett a komponálásba, és itt mélyült el Edvard Grieggel fenntartott barátsága is – azzal a váratlan, de lényeges eredménnyel, hogy a világhírű norvég komponista végleg meggyőzte Julius Deliust fia elhivatottságáról a zeneszerzői pályára. Tanulmányainak befejeztével azután Delius Párizsba költözött, és ettől kezdve, ha megszakításokkal is, Franciaországban élt. Az 1890-es évek Párizsában olyan művészek tartoztak a baráti köréhez, mint Ravel, Gauguin (aki betegségében is sorstársa volt), Strindberg és Munch. 1896-ban itt ismerte meg későbbi feleségét, Jelka Rosent, aki festőnővendék volt Párizsban. Vele együtt költözött a következő évben a Fontainebleau közelében fekvő Grez-sur-Loing-be, ahonnan azután már csak a világháború idején, kényszerűségből távozott el néhány évre. Eleinte azonban a párizsi bohémvilágban is rendszeres vendég maradt, s csak 1903-tól, Jelka Rosennel való házasságkötésétől kezdve vált visszavonult életet élő, bár meglehetősen sokat utazó alkotóművésszé. Fiatalkori kicsapongásai és betegsége ellenére a komponista házassága kölcsönös, mély vonzalmon és szereteten alapult, és a legnehezebb időkben sem rendült meg.

Delius gazdag, műfajilag változatos életművet hagyott hátra. Komponált dalokat, kórusműveket, színpadi kísérőzenét, kamarazenét és zongoraműveket. Legsajátosabb, legmaradandóbb műveit azonban két műfajban alkotta: az egyik a zenekari programkompozíció (szimfonikus költeménynek is mondhatnánk, ha az a műfaj nem keltene olyan határozott liszti, Richard Strauss-i képzeteket), sokszor kórusral, énekszólistákkal kiegészítve, a másik pedig az opera. Az előbbi műfajhoz tartozó legsikeresebb kompozíciói közé tartozik – már a címek is

rendkívül beszédesek! – a *Florida Suite*, az *Appalachia*, az *On Hearing the First Cuckoo in Spring*, a Whitman versére komponált *Sea Drift* vagy az *A Song of the High Hills*. Hat operájában változatos témákhoz nyúl; a korai *Koanga* verista ízű, tragikus déli történet az afrikai hercegről, akit rabszolgának adnak el az Egyesült Államokban. Legérettebb operája, a *Village Romeo and Juliet*, igazi, szugesztív erejű zenedráma, amely Angliában máig szerepel az operaházak repertoárján.

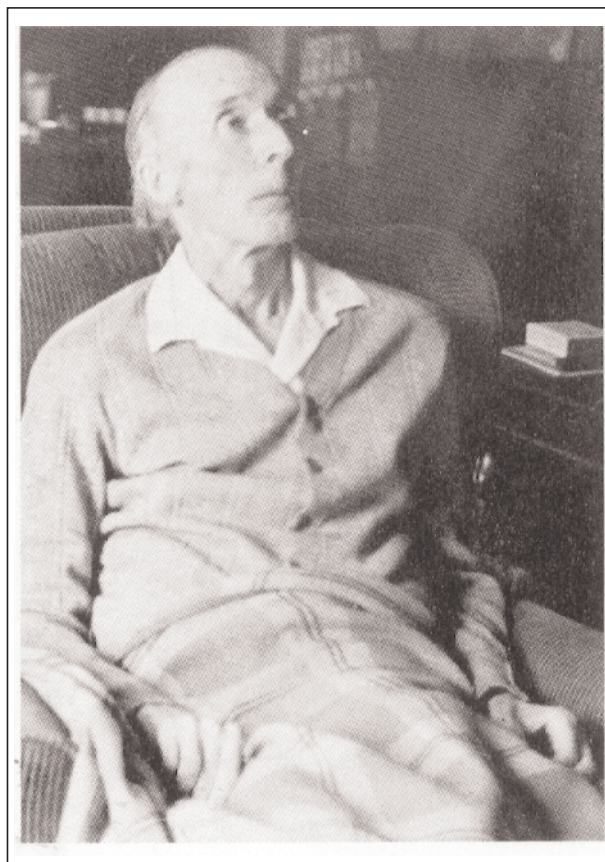
Az életrajzírók között nincs egyetértés abban, hogy Delius vajon a 80-as évek közepén, Amerikában, vagy pedig később, 1895 körül, Párizsban kapta-e meg a fertőzést. (Ő maga párizsi utcalányokkal fenntartott kapcsolatának tulajdonította betegségét.) De ha a legkésőbbi szóba jövő időpontot fogadjuk el, akkor is csaknem négy évtizeddel élte túl a fertőzés időpontját. Ez szokatlanul hosszú túlélés eme betegség esetében.

Delius e kór egyik kései zenész áldozata. Ez azonban nem jelenti azt, mintha a szifilisz a XIX. század végén, illetve a századfordulón ritkaságszámba ment volna – éppen ellenkezőleg. Ebben az időben az európai és az észak-amerikai populációnak legalább 10%-a mutatta valamilyen jelét a fertőzésnek. Ez az adat azonban csak átlag, amely elsősorban a nyomorban élő tömegek magas fertőzöttségét tükrözi.

Miután a komponista alapvetően bizalmatlan volt a hagyományos orvostudománnyal szemben, eleinte ismételten a homeopátiás orvoslásban keresett gyógyírt panaszaira. Jód- és salétromkúrákat is vett, eredmény nélkül; életének utolsó éveiben pedig a hipnózissal is megpróbálkozott.

1910-ben ismét komoly visszaesés következett be az állapotában. Ez, már nem először, súlyos gyomorpanaszokkal is járt. Egy drezdai klinikán megállapították, hogy a végtagok proximális izmai jelentősen meggyengültek. Combján tercier szifilisz csomót találtak, a térdreflex renyhébb lett, és a pupillák aszimmetrikussá váltak, a fényre nem reagáltak. Az elvégzett Wassermann-próba erősen pozitív eredményt hozott. Az ajánlott Salvarsan-kezelést Delius elutasította, és újra a hasonszenvi gyógymódokat részesítette előnyben, ám minden eredmény nélkül. Betegsége fokozatosan súlyosbodott. Egyre rendszeresebben jelentkeztek erős fájdalmakkal járó gyomorpanaszai, a tabes dorsalis jellegzetes tünetei. Időnként lábfájás gyötörte, látása is tompult.

Állapota a háború után, 1921-ben kezdett ijesztővé válni. Kezeit egyre nehezebben tudta használni, s az év végére mindkettő megbénult. Rendkívül lesóványodott. Járóképesége annyira megromlott, hogy tolószékbe kényszerült. Igen ingerlékeny és összeférhetetlenné vált – intellektusa nehezen fogadta el testének fokozatos tehetetlenné válását. 1922-ben egyik testvére nem ismerte meg, amikor

Az utolsó kép Deliusról, 1934 márciusából

egy németországi fürdőhelyen találkoztak. Mindközben szemidegygyulladás is gyorsan progrediált, s 1923-ra megvakult. Továbbra is érzékelte a fényt, de az erős fény fájdalmas volt számára, ezért a szabadban sötét szemüveget kellett viselnie.

Tragikus neurológiai állapota ellenére Delius szellemileg nem károsodott, és zeneszerzői képességei is változatlanok maradtak. Mivel vaksága és kezének bénasága megakadályozta a kottairásban, segítségre volt szüksége. Zenei képzetlensége miatt felesége nem jelentett igazi segítséget, bár a II. hegedűszonáta leírását ő fejezte be 1923-ban. Ezt követően azonban Delius éveken át nem komponálhatott jelentékenyebb műveket. 1928-ban váratlanul szerencsés megoldás adódott: egy zenében jártas yorkshire-i fiatalember, Eric Fenby ajánlkozott, aki ideális írónak és titkárnak bizonyult intelligenciájával, türelmével, a komponista iránti odaadó tiszteletével. Segítségével egy újabb hegedűszonáta és még hat nagyobb, zenekart is foglalkoztató kompozíció készült el az utolsó években.

Egy közeli barátja így írja le az idős zeneszerzőt: „Deliusból kísértet lett, lesóványodott és vértelen; hosszú teste olyan merev, mint egy halotté. Arca nagyfokú szellemi szépséget tükröz, homloka ma-

gas és nemes, szemei szokatlanul mélyen ülők, szemhéjai félig bezárva, orra vékony és horgas, szája finom és szépen ívelt. Keskeny, sápadt kezei tehetetlenül nyugszanak a térdén. Ósz haja hosszúra nőtt. ... És tehetetlensége ellenére rendkívül elegánsnak hatott.”

1934-ben a rohamszerűen jelentkező hasi fájdalmak szinte elviselhetetlenné váltak. Általában délután 5-kor jelentkeztek, és egész éjszaka tartottak; aludni is csak nyugtatókkal tudott. Hogy a figyelmét elterelje, Fenby órákon át felolvasott a zeneszerzőnek. Jelka, a zeneszerző felesége is súlyos beteg lett, s csakhamar kiderült, hogy rosszindulatú daganata van. Jelka kórházi ápolásra szorult, míg Delius továbbra is otthon maradt. Így Fenby, aki naponta találkozott mindkettejükkel, legalább néhány hónapon át el tudta titkolni előlük a másik állapotának romlását. A fájdalomcsillapítók további emésztési problémákat okoztak, és Delius egyre tovább fogott. Végül, miután a fájdalmak tovább fokozód-

tak, Fenby napközben már kilenc órán át olvasott fel, és ezt tette az éjszaka nagy részében is.

1934. június 7-én Delius felolvasás közben lassan kómába esett. Morfiumot kapott, ám amikor annak a hatása elmúlt, rendkívül nyugtalan lett. Orvosa másnap reggel hazahozatta Jelkát a kórházból – tolószékekben. A találkozás egyikükben sem hagyhatott kétséget a való helyzet iránt. Mégis ez volt az, aminek történnie kellett. Aznap este újra találkoztak, és ez láthatólag boldoggá tette Deliust. Azután 9-én a kómás állapotok egyre mélyebbé váltak, és másnap, június 10-én hajnalban csendben meghalt. Csak Eric Fenby volt mellette abban a pillanatban.

Delius kívánsága az volt, hogy Grez-sur-Loing-i házának kertjében temessék el. A francia törvények ezt azonban nem tették lehetővé, így a helyi temetőben kapott ideiglenes sírt. Végő nyughelyére, a Surrey grófságbeli Limpsfieldbe, 1935 májusában került. Ugyanennek a hónapnak a végén felesége is elhunyt Franciaországban; a férje mellé temették.

VIDEOKONFERENCIA

Helyszín: Semmelweis Egyetem, Egészségtudományi Kar,
Oktatási épület, 2. terem,
1135 Budapest, Szabolcs u. 33–35.

A Semmelweis Egyetem Egészségtudományi Kar Szülészeti és Nőgyógyászati Klinikája,
valamint a Cedars-Sinai Medical Center (Los Angeles) videokonferencia-programjának témája:

2001. június 7., 16.30: Ilana Cass: Choriocarcinoma update
2001. július 7., 16.30: Carolyn Ryes: Diabetes in pregnancy

Az előadások időtartama 60 perc.

Az előadásokat követő megbeszélés moderátorai:

prof. dr. Alfred Pasternak (Los Angeles), prof. dr. Doszpod József (Budapest).
A részvétel ingyenes. *Részletes információ:* <http://www.hiete.hu/videokonf/index.html>